



НАСЛІДКИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ НЕВИЗНАННЯ: ПРИКЛАД РЕСПУБЛІКИ КІПР ДЛЯ КРИМУ

→ 2



УКРАЇНСЬКИЙ КРИМ У КІНОХРОНІКАХ РАДЯНСЬКОГО ЧАСУ

→ 4

№ 18
2021

КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНА УКРАЇНСЬКА ГАЗЕТА

літературно-художня, публіцистична

МОСКВА НЕРОВО ВО ВІДРЕАГУВАЛА НА «КРИМСЬКУ ПЛАТФОРМУ», А ВІЗИТ ДО США НАМАГАЛАСЯ ДИСКРЕДИТУВАТИ

НАГОЛОС

Події кінця серпня та початку вересня цього року констатували значний поступ нашої держави на зовнішньополітичній арені. Проведення інавгураційного засідання «Кримської платформи» за участі 46 міжнародних партнерів, серед яких глави держав, урядів, парламентів, зовнішньополітичних відомств, міністри багатьох провідних держав світу, очільники головних міжнародних організацій, впливові фахівці експертного середовища й, нарешті, вихідці з протизаконно захопленого Росією півострова, зокрема й ті, хто вимушено проживає в режимі окупації, засвідчило дуже високий рівень його організації. Це викликало нервову реакцію Кремля, який усім учасникам заходу став погрожувати санкціями.

Олександр ЛЕВЧЕНКО,
експерт, заступник Постійного представника Президента України в АРК 2006-2007 рр., посол України в Хорватії 2010-2017 рр.

Глава російського МЗС Лавров назвав по-важне міжнародне зібрання «шабашем». Найсмійніше, що Москва згадала про міжнародне право, звинувативши учасників «Кримської платформи» в намаганні порушити територіальну цілісність РФ, вважаючи міжнародну вимогу повернення оку-



Інавгураційний саміт «Кримської платформи», місто Київ, 23 серпня 2021 року

пованого російськими військами півострова Україні замахом на свій суверенітет. Міжнародна спільнота з посмішкою поставилася до вимог та погроз Москви, а країни-члени ЄС вирішили ще продовжити європейські санкції РФ за окупацію Криму.

До речі, в ході проведення установчого засідання «Кримської платформи» за участі політичного керівництва України та поважних представників міжнародної спільноти відбулося предметне обговорення теми збройного захоплення Криму російськими військами в лютому-березні 2014 р. та його незаконної окупації, мілітаризації і створення на його території небезпечного плацдарму, що несе загрозу територіальній цілісності України, безпековій ситуації в Причорномор'ї та усьому європейському

континенту. На цьому засіданні світові лідери висловили повне несприйняття російського намагання анексії Криму, засудили агресивні дії Москви щодо України, у виступах вимагали повернення статус-кво, тобто ситуації, що передувала подіям 20 лютого 2014 р., коли почалася військова агресія РФ проти нашої держави з метою захоплення частини української території площею 27 тис. кв. км.

На превеликий жаль, в умовах російської окупації Крим став схожим на «порохову діжку» – Москва тут утричі збільшила свою військову присутність. Із всесвітньо відомого курорту півострів перетворився на військову базу, територію, де грубо й системно порушуються права та свободи людини, відбуваються політичні переслідування, на-

сильницькі зникнення, незаконне утримання багатьох політичних в'язнів, тортури, придушення свободи ЗМІ та віросповідання, експропріація власності, примусові демографічні зміни, незаконний призов українських громадян до російської армії, пропаганда війни серед дітей тощо. Останні арешти в Криму Нарімана Джеляля та чотирьох кримськотатарських активістів, а також затримання ще десятків осіб, які прийшли до приміщення ФСБ у Сімферополі для підтримки своїх однодумців, лише підтвердили ганебну практику Кремля знищувати всіх, хто не згоден із злочинною політикою окупації українського півострова, висуваючи їм фальшиві звинувачення.

Міжнародна спільнота свідомо того, що окупація Криму поставила під сумнів ефективність усі-

єї міжнародної системи безпеки, принципів територіальної цілісності та недоторканності кордонів. Тому установчий саміт «Кримської платформи» в Києві став центром вироблення та ухвалення ключових міжнародних рішень щодо Криму. Після його проведення фактично розпочався зворотний відлік часу до звільнення українського півострова. «Кримська платформа» засвідчила готовність до підвищення ефективності міжнародного реагування на тривалу окупацію Криму, посилення міжнародного тиску на Кремль для досягнення головної мети – деокупації півострова та повернення його Україні мирним шляхом. Із запуском у Києві нового міжнародного майданчика почалася нова глава в історії Криму – про його деокупацію.

ЯК ЦЕ БУЛО...

ПЕРШІ ЗАХОДИ П. ВРАНГЕЛЯ

→

8

→

3



НАСЛІДКИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ НЕВИЗНАННЯ: ПРИКЛАД РЕСПУБЛІКИ КІПР ДЛЯ КРИМУ

НА ЧАСІ

Якщо ви були змушені покинути чи продати за безцінь свою домовку через окупацію або ж вас позбавили права власності на землю чи на нерухомість за рішенням окупаційної влади, попри всю потворність ситуації, міжнародне право доводить – винного буде покарано.

Катерина РАШЕВСЬКА,
юрист Регіонального
центру прав людини

Зазвичай ми розглядаємо відповідальність за дії держави-агресорки та її посадових осіб, але чи будуть негативні наслідки для більш ніж півтори сотні колонізаторів Кримського півострова? Адже в той час, коли одні свідомо йдуть на ризик, інші вважають, що набули право власності добросовісно, в «законний» спосіб. Але чи є законним те, чие коріння криється в порушенні фундаментальних принципів міжнародного права? Як впливає зобов'язання невизнання на приватні відносини? Спробуємо розглянути на конкретному прикладі, пов'язаному з турецьким вторгненням на Кіпр.

Попри те, що відповідно до норм міжнародного гуманітарного права окупація завжди є тимчасовим явищем, у свідомості пересічної людини пів століття захоплення північної частини Кіпру можуть здаватися звичною ситуацією. Справді, за такий період ті, хто покинув цю територію ще в 70-х роках, більше не сприймаються новими мешканцями як власники будь-якого майна. Між іншим, це пояснюється політикою окупаційної адміністрації, яка спочатку обмежила грекам-кіпріотам доступ до їхньої власності, а згодом почала її розподіляти, зокрема, роздаючи відповідні підтверджувальні документи та вносячи зміни до реєстрів і кадастрів. За цей час один і той самий об'єкт міг послідовно відчуватися на користь кількох осіб, тоді як його легітимний власник перебував за межами Північного Кіпру і не отримував жодної компенсації чи хоча б повідомлень про долю його майна.

* * *

Одним із таких власників є Мелетіс Апостолідіс, чий приклад доводить: «Борітеся – поборете».



ФОТО: ЗВІСФІКТИХ.ДЖЕЛ

У 1974 році разом із сім'єю він був висланий з окупованої території, де в муніципалітеті Лапітос володів земельною ділянкою. Протягом тривалого часу Мелетіс не мав доступу до свого майна, так само, як і можливості реалізувати свої майнові права. Його ділянку без будь-якого відшкодування було передано у власність самопроголошеної Турецької Республіки Північного Кіпру, а згодом – послідовно викуплено третіми особами, остання з яких, врешті, продала її подружжю Орамс із Великої Британії.

У 2003 році, після 30 років окупації, Мелетіс Апостолідіс, нарешті, зміг поїхати до своєї домівки, але там на нього чекав неприємний сюрприз: розкішна дача з басейном британської сім'ї, яка, ймовірно, навіть не підозрювала, скільки судових процесів її чекає попереду. Чому ділянку придбали піддані держави, яка не визнає наслідків турецького вторгнення? Це питання відсилає нас до моралі та правосвідомості. Ми ж спробуємо проаналізувати ті конкретні дії, які дозволили Мелетісу відновити право власності на окупованій території.

З вимогою витребувати своє майно від незаконних власників Мелетіс Апостолідіс спочат-

ку звернувся до суду на підконтрольній Кіпру території. Після винесення позитивного рішення, відповідно до процедур, передбачених для держав-членів ЄС (Регламент Брюссель I), справа про його виконання слухалася у суді Великої Британії (послідовно у двох інстанціях, оскільки родина Орамс щоразу наполягала на перегляді зроблених висновків), а згодом – у Європейському суді справедливості (Суд ЄС) та Європейському суді з прав людини (ЄСПЛ), але Феміда залишилася на боці заявника – нові «власники» мали покинути його земельну ділянку, повернувши її до попереднього стану та відшкодувавши будь-які матеріальні та моральні збитки.

Окремі аспекти згаданих судових рішень релевантні та важливі в контексті окупації Кримського півострова. Так, Верховний Суд Республіки Кіпр 21 грудня 2006 року підкреслив: той факт, що північні території держави є окупованими і там діє незаконна адміністрація, – широковідомий, установлений і проголошений на міжнародному рівні. Тому добросовісний покупець нерухомості на окупованій території має бути особливо уважним, вивчаючи будь-які документи, що під-

тверджують права попереднього власника. Таку оцінку найбільш логічно проводити за допомогою незалежної юридичної консультації. Окрім того, британська родина, проявляючи пильність, мала би запросити додаткову інформацію від кадастрових органів єдиної визнаної держави на цій території – Республіки Кіпр, які би підтвердили чи спростували законність володіння ділянкою. Варто також підкреслити, що уряд Сполученого Королівства проявляв належну обачливість і видавав відповідні рекомендації для своїх підданих щодо протиправної експлуатації власності греків-кіпріотів окупаційною владою, тому Орамси не могли поспішитися на необізнаність у ситуації, що склалася. Так само, як це не зможуть робити й російські колонізатори в Криму.

Ситуацію українців ускладнює той факт, що Російська Федерація захопила архіви та кадастри, тому окремим особам буде важко довести своє право власності. Втім, відповідно до рішень ЄСПЛ у справах Керімова та інші проти Росії, Дамаєв проти Росії, Чирагов та інші проти Вірменії визначено, що спектр документів, які окремо або кумулятивно можуть свідчити на користь визнання права власності, – досить широкий в умовах збройного конфлікту: витяги із житлових кадастрів місцевих органів влади, свідоцтва про право власності, витяги із земельних кадастрів чи податкових реєстрів, креслення, плани, фотографії, відомості про поштові відправлення, покази свідків, технічні паспорти.

* * *

Наступне важливе питання, яке порушувалося перед судами вже родиною Орамс, стосувалося наявності юрисдикції у судів Республіки Кіпр вирішувати долю майна на непідконтрольній території. Це добре адаптована схема

Окремі аспекти згаданих судових рішень релевантні та важливі в контексті окупації Кримського півострова. Так, Верховний Суд Республіки Кіпр 21 грудня 2006 року підкреслив: той факт, що північні території держави є окупованими і там діє незаконна адміністрація, – широковідомий, установлений і проголошений на міжнародному рівні. Тому добросовісний покупець нерухомості на окупованій території має бути особливо уважним, вивчаючи будь-які документи, що підтверджують права попереднього власника.

і Російською Федерацією в міжнародних інстанціях, тому важливо підкреслити, що британські суди, а також Суд ЄС та ЄСПЛ в унісон підтвердили: відсутність ефективного контролю над окупованою територією не позбавляє суди Республіки Кіпр компетенції розглядати провадження, що стосуються майна, розташованого на ній, попри будь-які складнощі, яких може зазнати Мелетіс Апостолідіс під час виконання отриманого рішення. Окрім того, оскільки перед британськими судами слухалася справа про визнання та виконання рішення суду іноземної держави, то з посиланням на вже згаданий Брюссель I було вказано, що аспекти щодо юрисдикції в регламенті стосуються розподілу повноважень між державами, а не на внутрішньому рівні між національними судами.

Це застереження важливе, оскільки Мінська конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, яка для України та Росії виконує подібні до Брюссель I функції, містить таке ж розуміння поняття «юрисдикція» (у тексті – компетенція), як і її європейський аналог. Відповідно ж до українського законодавства (стаття 27 Цивільного процесуального кодексу України) позови до фізичних осіб (зокрема, виндикаційні – про витребування майна з незаконного володіння) мають подаватися за місцем проживання відповідача (у нашому випадку – окупована Автономна Республіка Крим), однак стаття 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» передбачає розгляд таких цивільних проваджень залежно від конкретних обставин



ФОТО: HTTPS://OHNA.COM.UA

місцевими загальними судами міста Києва або місцевими загальними судами, розташованими в межах Херсонської області.

Здавалося б, внутрішня справа Республіки Кіпр, врешті, була паралельно винесена на розгляд двох регіональних судових установ: Мелетісом Апостолідісом для виконання рішення – у Суд ЄС, сім'єю Орамс для оскарження можливих порушень їхніх прав – до ЄСПЛ. Британські піддані наполягали, що провадження у кіпрських судах не відповідало стандартам, передбаченим статтею 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ЄКПЛ), а також, що вони не мали ефективного засобу правового захисту у зв'язку з цим згідно зі статтею 13 ЄКПЛ. Такий механізм дій у разі, якщо б він спрацював, дозволяв Орамсам наполягати на неможливості виконання даних рішень, зокрема у Великій Британії. Ба більше, особливості судової практики в Республіці Кіпр (наприклад, розгляд справ виключно грецькою або турецькою мовами, повідомлення про судові засідання), справді, на перший погляд, викликали питання щодо забезпечення справедливого правосуддя. Однак після розгляду кожної скарги ЄСПЛ встановив, що діяльність судів Республіки Кіпр відповідає стандартам Конвенції. Цікаво, що доволі ретельне вивчення обставин справи судом було проведено, навіть попри те, що заявниками не були дотримані вимоги щодо шестимісячного строку. Окрім того, ЄСПЛ, на відміну від інших «кіпрських справ», цього разу «самоусунувся» від окупаційного (політичного) контексту.

Ситуація з окупацією Кримського півострова дещо складніша з погляду на можливість виконання рішення українського суду за згаданою Мінською конвенцією. Але в такому разі оскаржувати відмову Російської Федерації від виконання також можна шляхом подання скарги до ЄСПЛ на порушення статті 6 ЄКПЛ.

Тож, як би не здавалося російським колонізаторам у Криму, що окупація – це стабільність, а окупаційна влада – законна, невизнання анексії півострова, багато разів підтвержене міжнародною спільнотою, свідчить про ілюзорність таких переконань. Можливо, сьогодні хтось радісно відкорковує шампанське, святкуючи переїзд в нову оселю на окупованій території, тоді як її законний власник вкотре вимушено шукає доступне орендоване житло на материк. Але приклад Мелетіса Апостолідіса демонструє нам, що завтра ситуація кардинально зміниться, адже зобов'язання невизнання – це не лише про поведінку держав, це й про відносини між їхніми громадянами.

КРИМСЬКА ПЛАТФОРМА — ЕКСПЕРТНА МЕРЕЖА

МОСКВА НЕРОВО ВО ВІДРЕАГУВАЛА НА «КРИМСЬКУ ПЛАТФОРМУ», А ВІЗИТ ДО США НАМАГАЛАСЯ ДИСКРЕДИТУВАТИ

НАГОЛОС



Важливим результатом установчого саміту стала Спільна декларація, в якій зроблено однозначну оцінку незаконним та агресивним діям Росії, підтверджено готовність дотримуватися політики невизнання спроби анексії Криму аж до моменту його повернення Україні. Серед засобів тиску на агресивну політику Москви згадуються застосування санкцій, захист прав людини, подолання екологічних та економічних наслідків окупації, забезпечення свободи навігації в Чорному та Азовському морях. Для інструменталізації діяльності «Кримської платформи» створено її постійний офіс, який розпочав свою роботу й буде співпрацювати з уповноваженими представниками учасників саміту та координувати спільну роботу. Тож з глибоким переконанням можна зазначити, що 23 серпня 2021 р. – дата проведення установчого засідання «Кримської платформи» – стало своєрідним рубежем у відліку часу щодо повернення півострова його законному власнику – державі Україна.

Знаковою політичною подією початку вересня ц.р. став також візит глави Української держави до США. Відчувалося бажання офіційної Москви повністю знизити його значення. Водночас не забуваємо, що Президент України став другим європей-

ським лідером, якого приймав глава Овального кабінету. Зрозуміло, що це визнання з боку Вашингтона важливості України в системі міжнародних координат та зовнішньополітичних пріоритетів США. Проведенню візиту передувала значна підготовча робота безпрецедентного характеру. Тому не дивно, що візит був наповнений, крім головної точки його проведення – переговорів двох президентів, великою кількістю зустрічей на політичному рівні та з представниками американського бізнесу, супроводжувався підписанням багатьох двосторонніх документів, проведенням культурно-освітніх заходів.

Що стосується двостороннього політичного діалогу, то сама зустріч Президентів України та США відбулася в доволі конструктивній атмосфері. Особливо чутливі теми були обговорені під час зустрічі тет-а-тет. Як правило, їхні результати ніколи не оприлюднюються. А от щодо зустрічі у форматі делегацій, то глава Білого дому загалом дав позитивну оцінку реформ, які реалізуються в Україні. Лідер США підтримав євроатлантичну інтеграцію України, втім, конкретних термінів приєднання до Альянсу ще не назвав.

Питання майбутнього членства України в НАТО викликало істеріку в стінах Кремля. Москва одразу почала погрожувати жорсткими заходами у відповідь. Тільки в українців виникає законне запитання: в часи президентства Януковича у 2010-2013 рр. Україна згорнула співпрацю

з НАТО, висунувши тезу про позаблоковість. А Москва, замість того, щоб підтримувати Київ, просто використала ситуацію, незаконно окупувавши Крим із намаганням його анексувати та частину Донбасу. З огляду на заморожений стан відносин України з Північноатлантичним альянсом у той час, Брюссель дуже декларативно відреагував на російську окупацію Криму. Тому не зрозуміло, чому зараз Кремль дивується, що після того, як РФ нахабно захопила низку українських територій, Київ вбачає саме в Альянсі гарантію своєї безпеки і підтримки в забезпеченні територіальної цілісності.

Під час зустрічі двох президентів також порушувалося питання безпеки в Чорноморському регіоні та тимчасово окупованому Криму. США позитивно оцінили створення «Кримської платформи» як потужної ініціативи на шляху до деокупації півострова. Було запропоновано залучити Президента США до процесу мирного врегулювання конфлікту на Донбасі. Обговорювалися також загрози від реалізації проекту «Північний потік – 2». Київ отримав важливі гарантії, що у разі виникнення загроз для енергетичної безпеки України з боку РФ, США гарантують запровадження санкцій проти «Північного потоку – 2».

У межах робочого візиту до США було підписано низку угод щодо стратегічного оборонного партнерства, науково-технічного співробітництва, безпеки космічних польотів, захисту

Для інструменталізації діяльності «Кримської платформи» створено її постійний офіс, який розпочав свою роботу й буде співпрацювати з уповноваженими представниками учасників саміту та координувати спільну роботу. Тож з глибоким переконанням можна зазначити, що 23 серпня 2021 р. – дата проведення установчого засідання «Кримської платформи» – стало своєрідним рубежем у відліку часу щодо повернення півострова його законному власнику – державі Україна.

інформації, а також прикордонної безпеки. Цієї осені у Вашингтоні міністр закордонних справ України та Державний секретар США на засіданні Комітету стратегічного партнерства затвердять нову Хартію. У жовтні ц.р. уряди України та США планують провести в Києві 4-те засідання Двостороннього українсько-американського кібердіалогу для сприяння двосторонньому співробітництву в галузі кібербезпеки.

Тож можна доволі впевнено зазначити критикам з Москви, що робочий візит Президента України до США мав конкретну додану вартість у співпраці Києва з Вашингтоном у політико-безпековій та торговельно-економічній сферах як свідчення реальної співпраці стратегічного характеру.



УКРАЇНСЬКИЙ КРИМ У КІНОХРОНІКАХ РАДЯНСЬКОГО ЧАСУ

КРИМ У КАДРІ

Твердження про те, що Кримський півострів, навіть перебуваючи майже чотири десятиліття у складі Української РСР, весь цей час був «исконно русскою землею», а українці в його історії не відігравали абсолютно жодної ролі аж до звільнення України з-під московського диктату в 1991 році, спростовують не лише документальні дані, зафіксовані на папері. Зокрема, покажчики каталогу аудіовізуальних документів Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного свідчать про те, що Кримом українська кінохроніка почала цікавитись ще у 1920-х роках.

Сергій КОНАШЕВИЧ

На той час півострів мав статус автономної республіки у складі СРСР. Проте заснована ще у 1917 р. Ялтинська кіностудія перебувала у складі Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ) протягом 1922-1930 рр. – від початку і до кінця його діяльності. Ще наприкінці 1927 р. у Москві виникла ідея підпорядкувати кіно союзних республік центрові. Кіно України, а разом з нею і Криму, належало Народному комісаріатові освіти України фактично до 1929 р., аж до занепаду, спричиненого адміністративними чинниками, – не в останню чергу згоранням процесів т.зв. «українізації». У 1931-1932 рр. Ялтинською кіностудією керував Олександр Горський – артист Ялтинської української трупи, батько художниці-шістдесятниці Алли Горської, засновник Спілки кінематографістів України.

Восени 1926 р. центр ВУФКУ з Одеси перемістився до Києва. У рамках кінотижня ВУФКУ у 1928 р. Одеська кінофабрика випустила сюжети про підготовчі роботи та висадження в повітря скелі у Гурзуфі поблизу гори Аю-Даг, відбудову пошкоджених землетрусом у 1927 р. шляхів і будівель. Того ж року Ялтинська кінофабрика ВУФКУ випустила документальну стрічку «Землетрус в Ялті» (або «Ялта дибки»), де було показано місто напередодні землетрусів, їхні прояви та на-



Церква Воскресіння Христового, мис Форос (По Криму. Кінофільм, 1939, 2 ч. Арх. № 12103. Укркінохроніка. Режисер Й. Посельський) ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 12103



Водоспад Учан-Су, південний схил гори Ай-Петрі (По Криму. Кінофільм, 1939, 2 ч. Арх. № 12103. Укркінохроніка. Режисер Й. Посельський) ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 12103

слідки, а також організацію допомоги потерпілим.

КРИМ – ЦЕ УКРАЇНА

У березні 1954 р. до випуску кіножурналу «Радянська Україна» студії «Укркінохроніка» (УКХ) увійшов сюжет «У Кримській області», в якому серед іншого було показано, як «трудолюбці Сімферополя знайомляться з Указом Президії Верховної Ради СРСР про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР». Також було зафільмовано виробничі процеси на Сімферопольському консервному заводі, будівництво Сімферопольського водосховища, весняні роботи у садах, видобування руди на Камиш-Бурунському залізничному комбінаті, а також види Сімферополя й Ялти.

У 1958 р. УКХ випустила фільм «В Кримському степу», присвячений колгоспові «Україна» Кіровського району Кримської області, який ще у 1925 р. був сформований за рахунок переселенців із Київщини.

В липні 1959 р. УКХ репортаж про зустріч у Ялтинському порту Хайле Селассіе I подала під заголовком «Імператор Ефіопії на Україні».

У 1970-х рр. Крим у документальних стрічках було визначено як українську землю. Так, у 1972 р. УКХ випустила фільми «Над Україною небо високе», для якого з літака було проведено зйомки Києва, Запоріжжя, Ялти та інших міст, та «Моя Україна», де було показано види Києва, Донецька, Запоріжжя, Одеси, Харкова, Ялти, Севастополя та інших міст. У 1974 р. в сюжеті «Під крилом літака – Україна» Республіканська студія телебачення (РСТ) розповіла про діяльність Бориспільського, Одеського, Харківського та Сімферопольського аеропортів. У 1977 р. у стрічці від «Київнаукфільму» «Карстові печери України» оповідалося про карстові печери у вапняках гірського Криму.

У 1984 р. на «Київнаукфільмі» вийшов фільм про рослинний і тваринний світ Ялтинсько-

го гірсько-лісового заповідника, що увійшов до серії «Заповідники України». У 1984 р. студія випустила присвячену охороні природи документальну стрічку «Заповідна Україна», в якій розповідалося про заповідні місця на території України, зокрема й про Ялтинський заповідник.

ВПЕРШЕ В УКРАЇНІ – У КРИМУ

Чимало кримських досягнень у кінохроніці радянської доби характеризувалися як перші в Україні або СРСР. У січні 1959 р. у кіножурналі «Радянська Україна» (УКХ) було показано пуск першої в СРСР Сімферопольської теплової електростанції, спорудженої зі збірного залізобетону. У 1969 р. у «Збірнику сюжетів» РСТ було показано працю видатного митця Альберта Балабіна, який першим в Україні опанував технологію виготовлення скульптур із гутного скла; зйомки відбувалися в Керчі. У лютому 1977 р. в «Радянській Україні» вийшов репортаж про перший в Україні шампінйонний завод, який з'явився у селі Новоандріївка Сімферопольського району. У 1979 р. «Збірник сюжетів» РСТ розповів про перший в Україні технічний центр обласного об'єднання «Сільгосптехніка», відкритий у Сімферополі. У 1984 р. у «Збірнику сюжетів» РСТ про сімферопольську меблеву крамницю «Деталь» з новаторською формою обслуговування покупців говорилося як про «єдину в країні».

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА В КРИМУ

У жовтні 1938 р. один з випусків кіножурналу «Радянська Україна» (УКХ) висвітлював виставку творів українських художників у Ялті.

У вересні 1960 р. в «Радянській Україні» з'явилися кадри, на яких у сімферопольському будинку культури медичних працівників «учасник художньої самодіяльності Високих виконував танець, підготовлений до Декади української літератури та мистецтва в Москві».

У 1980 р. РСТ випустила сюжет, присвячений 120-річчю українського художника-баталіста Миколи Самокиша (Самокиші): у кадрах показано сімферопольський будинок, де жив митець, заняття у Сімферопольському художньому училищі, названому його ім'ям, та його твори.

МОЛОДЬ І СПОРТ

У травні-червні 1955 р. УКХ у кіножурналі «Радянська Україна» оповідалося про багатоденні велоперегони Київ – Сімферополь – Київ на приз газети «Молодь України».

У фондах ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного зберігається чимала колекція аудіовізуальних документів, які зафіксували образ Криму за допомогою нових технічних засобів ХХ ст. Зримо й чуто живе на плівці унікальний природно-культурний комплекс півострова. Обриси кожного історичного періоду миттєві у загальній швидкоплинності, і сьогоднішній Крим не той, яким був учора чи житиме завтра. Крим Віку між двома світовими війнами – на сьогоднішній доволі рідкісний портрет. На світлинах – один із таких раритетів: подорож півостровом із кінофільму «По Криму», знятого в 1939 році.

У 1957 р. випуск кіножурналу «Молодь України» (УКХ) був присвячений обласним фестивалям молоді, що відбулися в Івано-Франківську, Ізмаїлі, Львові, Полтаві, Ужгороді, Харкові, Одесі та Сімферополі. У 1978 р. у «Збірнику телесюжетів» РСТ вийшов сюжет «З емблемою студентського літа» про потяг «Київ – Сімферополь», який обслуговувала студентська бригада «Юність» з Київського інституту народного господарства.

КЕРЧ – ПРОМИСЛОВИЙ І КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР УКРАЇНИ

Посилену увагу Керчі українська кінохроніка приділяла не лише за часів Другої світової війни, а й у повоєнні роки.

У 1955 р. у кіножурналі «Радянська Україна» вийшов сюжет, у якому було показано переправлення потягів через Керченську протоку дизель-електропоромом. Сюжет на цю ж тему вийшов у кіножурналі «Піонерія» (УКХ) в липні 1963 р.

У 1971 р. УКХ виготовила документальну стрічку «Керчь», у якій місто було охарактеризовано як «промисловий і культурний центр України».

У 1960 і 1968 рр. «Радянська Україна» подала сюжети про працю Камиш-Бурунського залізничного комбінату в Керчі. У 1960 р. на «Київнаукфільмі» вийшла стрічка «Не для меча – для ораля», в якій оповідається про розвідування, видобуток і використання залізної руди, вугілля та марганцю в Україні: зокрема, у сюжетах йдеться про видобуток руди на Криворізькому та Керченському залізничних басейнах.

У 1974 р. УКХ випустила сюжет про перебування у Керчі першого секретаря ЦК КП України В. Щербицького, зокрема, про його візит до Керченського металургійного заводу та до порту.

З 1975 до 1985 рр. у кіножурналах «Радянська Україна» (УКХ) та «Збірник телесюжетів» (РСТ) вийшло чимало сюжетів, присвячених виробничим процесам на Керченському суднобудівному заводі «Затока» (російський варіант назви – «Залив»): прийманню «першого вітчизняного» супертанкера «Крим» і його випробувальному рейсу (лютий 1975 р.), будівництву і спуску на воду супертанкерів «Кубань» (1975), «Кавказ» (1976), «Кузбас» (1976-1977) та «Маршал Чуйков» (лютий 1984 р.), танкерів «Кривбас» (1978), «Перемога» (1980-1981), «Маршал Василевський» (1981), «Генерал Тюленев» (1982) та «40-річчя Перемоги» (1985), закладенню першого в СРСР атомного криголама-ліхтеровоза «Севморпуть» («Північморшлях») (1984-1985). Також кінохроніка зафіксувала підписання у 1976 р. угоди про змагання між кораблями заводів «Океан» (Миколаїв) і «Затока» (Керч) та відвідання у 1979 р. «Затоки» корабелями «Океану».

У 1982 р. РСТ показала телесюжет про Керченський скляний завод, що мав ім'я «60-річчя Радянської України»: зокрема, висвітлювалося виробництво штучного скловидного мармуру. У 1984 р. «Укртелефільм» зняв стрічку «Вода и пламя» про судна, що перевозили Азовським морем з Керчі до Маріуполя агломерат для «Азовсталі».

ІНФРАСТРУКТУРНИЙ РОЗВИТОК

У 1951 р. «Київнаукфільм» випустив документальну стрічку «Крымская красная роза», в якій оповідалося про вирощування і переробку троянд у Зуйському ефіроолійному радгоспі-заводі «Червона троянда» Кримської області. У фільмі демонструвалися трояндові плантації, збирання пелюсток і доправлення їх на переробку для виготовлення одеколонів з додаванням трояндової олії.

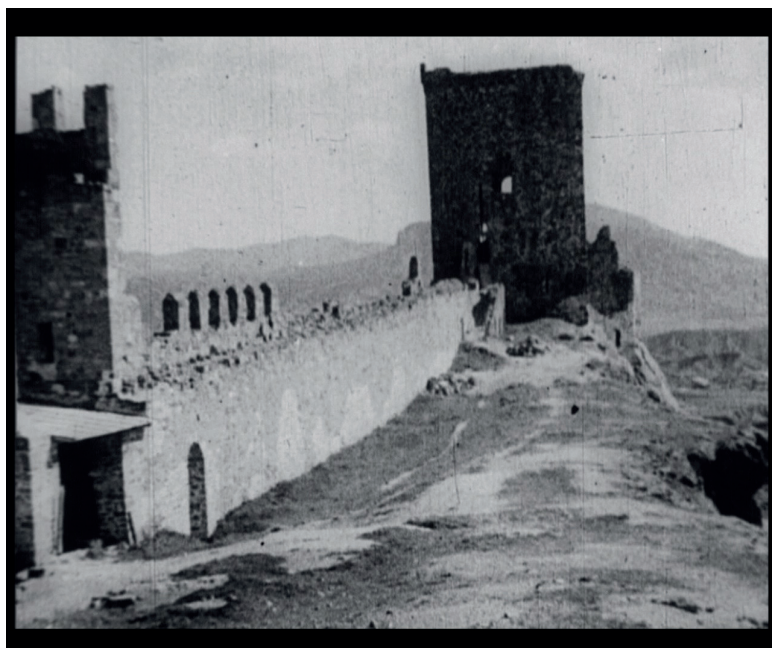
У лютому 1956 р. УКХ в сюжеті «Мічені атоми в медицині» показала, як наукові співробітники Українського науково-дослідного інституту медичної кліматології та кліматотерапії ім. І. М. Сеченова в Ялті вивчали вплив радіоактивних ізотопів на живий організм.

У липні 1959 р. вийшов сюжет УКХ про вертолітні авіарейси між Сімферополем і Ялтою.

З 1959 до 1979 рр. УКХ, РСТ та Київська студія телебачення у своїх сюжетах висвітлювали будівництво гірської тролейбусної лінії Сімферополь – Ялта, що стала першою в СРСР і найдовшою в Європі, та траси для неї. Відкрит-



Ханський палац у Бахчисараї – родова резиденція династії Гераїв (По Криму. Кінофільм, 1939, 2 ч. Арх. № 12103. Укркінохроніка. Режисер Й. Посельський) ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 12103



Руїни Генуезької фортеці у м. Судак (По Криму. Кінофільм, 1939, 2 ч. Арх. № 12103. Укркінохроніка. Режисер Й. Посельський) ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 12103

тя тролейбусної лінії Сімферополь – Алушта і перший рейс тролейбуса нею відбулися у листопаді 1959 р., а в серпні 1961 р. відбувся перший рейс тролейбуса маршрутом Сімферополь – Ялта. У 1979 р. РСТ зняла сюжет, присвячений 20-річному ювілею тролейбусної траси Сімферополь – Алушта – Ялта.

У 1960 і 1963 рр. УКХ виготовила сюжети про будівництво водосховища та тунелю поблизу Ялти для забезпечення міста питною водою.

У 1974 р. «Київнаукфільм» випустив стрічку про гірську автомагістраль Ялта – Севастополь.

У 1977 р. вийшов сюжет РСТ про швидкісне судно на підводних крилах «Комета», яке тоді почало рейси на пасажирській лінії Запоріжжя – Євпаторія.

У 1960-1980-ті рр. УКХ та РСТ висвітлювали спорудження першої черги Північнокримського каналу (ПКК) на Херсонщині (1962) та у Джанкої (1975), найбільшого у Криму водоймища поблизу Сімферополя, що стало одним з об'єктів ПКК (1984), та другої черги ПКК у Сімферополь-

ському районі (1985). У 1955-1985 рр. зазначені студії виготовили сюжети, присвячені Алушті, зокрема розв'язку її рекреаційних установ і житлового сектора. У 1979 р. РСТ випустила сюжет про алуштинський пансіонат «Славутич», споруджений коштом колгоспів та радгоспів Красногвардійського району та об'єднання «Укрміжколгоспбуд».

У 1980 і 1984 рр. УКХ випустила документальні фільми про спорудження атомної електростанції у містечку Щолкіне.

У 1983 р. вийшла стрічка «Укртелефільму» «Судакские самоцветы» про соціально-економічний розвиток нового на той час адміністративного центру Кримської області – Судакського.

Того ж року УКХ випустила документальний фільм «Сердце Крыма», присвячений Сімферополю – «адміністративному, економічному і культурному центру Кримської області».

ТУРИЗМ І ВІДПОЧИНОК

У липні 1957 р. в сюжетах «Радянської України» розповідалося про санаторії Ялти і передмістя.

У 1962 р. на «Київнаукфільмі» вийшов фільм «Нікітський ботанічний сад». У 1969 р. студія випустила стрічку «По восточному Криму», в якій розповідалося про природу та давні пам'ятки різних культур Східного Криму – зокрема Керчі, Феодосії, Судак. За рік студія створила видовий фільм «Пейзажи горного Крима». У 1977 р. «Київнаукфільм» випустив стрічку «Дороги новые зовут», яка розповідала про розвиток туристичного сервісу в Україні за роки дев'ятої п'ятирічки: серед іншого йшлося про готелі, туристичні бази та пансіонати в Євпаторії та Ялті, а також про туристичні маршрути Криму; на додачу стрічка супроводжувалася краєвидами Севастополя.

У 1966 р. на УКХ вийшов фільм «Будь здоров, курортник!», присвячений Ялті, а за два роки – стрічка «За декретом Ілліча»: про організацію курортної справи у Криму, починаючи з 1929 року. У 1973 р. вийшов виготовлений на УКХ фільм «Крымская симфония», присвячений оздоровницям та історико-архітектурним пам'яткам Криму; відеоряд супроводжувався документальними кінокадрами визволення Севастополя від нацистів під час Другої світової війни. За рік студія випустила документальний фільм «Артек», присвячений історії і реаліям всесоюзного піонерського табору, а в одному з критичних випусків «Збірника кіносюжетів» розповіла про будівництво в Євпаторії «нового «Артека»» на 6 тисяч місць, спорудження якого розпочалося ще у 1965 році. У 1979 р. УКХ випустила стрічку «Курортные новости Украины», в якій було показано санаторії та пансіонати Моршина, Трускавця, Хмільника, Миргорода, Ялти, Сак і Євпаторії, а також сюжет «Золото Мангупа» про участь студентів історичного факультету Сімферопольського державного університету в розкопках середньовічного міста Мангуп у Бахчисарайському районі.

У лютому 1981 р. кіножурнал «Піонерія» (УКХ) розповів про автомобільну подорож учнів сімферопольської школи № 22 до Карпат під час зимових канікул.

У 1965, 1984 і 1985 рр. «Київнаукфільм» і «Укртелефільм» виготовили документальні стрічки про Карадазький природний заповідник. У 1975 р. на «Укртелефільмі» вийшов фільм «Поляна сказок», який ознайомив глядачів з експонатами Ялтинського краєзнавчого музею «Гаялина казок», а у 1981 р. – стрічка «Тарханкут», присвячена західній частині Криму. У 1984-1985 рр. студія випустила видові фільми про Сімеїз («Крымский этюд»), гірський масив Демерджи («На склонах Демерджи»), Алуштинський палац-музей («Дворец в Алушке»), у 1985 р. – фільм «Крымский сезон»

про відпочинок на Південному узбережжі Криму.

У 1984 р. РСТ продемонструвала присвячений Ялті сюжет «Минуле і сучасне Криму», в якому було використано фотографії міста у 1900 році та в повоєнний час.

ПЕРСОНАЛІЇ

Варто окремо згадати кінорежисерів українського походження, які були уродженцями Криму.

Український кінооператор Віктор Радченко народився 24 грудня 1907 р. в Севастополі в родині штурмана. Скінчив Київський художній інститут (1930) та операторський факультет Київського інституту кінематографії (1932). Працював у кіно з 1931 р. З 1940 р. – оператор Київської студії науково-популярних фільмів. Був членом Спілки кінематографістів України. Зняв кінострічки: «Сорочинський ярмарок» (1938, асистент оператора), «Шевченко – художник» (1954), «Іван Франко» (1956), «Дніпро» (1957) та ін. Помер 31 січня 1962 р. в рідному місті.

Український режисер-документаліст Світлана Супрунюк народилася 10 січня 1941 р. в Севастополі. Скінчила Київський державний інститут театрального мистецтва ім. І. Карпенка-Карого. Працювала в галузі науково-популярного кіно, була режисером Київської кіностудії науково-популярних фільмів (Національної кінематеки України). Режисер стрічок: «На службі милосердя», «Микола Куліш» (1990), «Справа про воз'єднання» (1992), фільми з документального циклу «Невідома Україна. Нариси нашої історії» (1993) та ін. Була членом Національної спілки кінематографістів України. Померла 17 серпня 2015 року.

Українська кіноакторка Лілія Дзюба народилася 1 січня 1943 р. в Євпаторії. Скінчила акторський факультет Всесоюзного державного інституту кінематографії (1965). Грала у фільмах Київської кіностудії ім. О. П. Довженка: «Бур'ян» (1966, Зінка), «Зайвий хліб» (1966, Оріся), «Тридцять три хвилини мовчання» (1969, Галя), «Серце Бонівура» (1969, Настя), «Варчина земля» (1969, Ліза), «Юркові світанки» (1974, Олеся) та ін. Знімалася також у стрічках: «Біля твого порога» (1962), «Три доби після безсмертя» (1963), «Та сама ніч» (1969), (1980), «Життя святих сестер» (1982). Брала участь в озвучуванні фільмів «Ти – моє життя» (1965), «Таємниці мукама» (1973) та анімаційного фільму «Хто отримає ананас?» (1978). Входила до Спілки кінематографістів України. Померла 3 січня 1983 р. у Києві.

Фото – з Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного Упорядник – Любарська Людмила Валентинівна, провідний науковий співробітник сектору



ЯК КАРАЇМИ ПРИКРАШАЛИ ЄВПАТОРІЮ

КАРАЇМИ

У другій половині XIX ст. Євпаторія була зовсім не схожою на зелене й комфортне місто. Але поступово місцеві мешканці почали усвідомлювати всі вигоди географічного розташування Євпаторії і перетворювати її на привабливе місце як для містян, так і для гостей, зокрема, облаштовувати сади.

Олександр ДЗЮБА

Все почалося з Шакаївського саду. Він є найдавнішим місцем відпочинку в цьому краї. Сад, що розташовується на чотирьох гектарах, названий на честь свого засновника Садука Ілліча Шакая.

Вперше сад згадується в 1888 р. Колись він розташовувався на околиці міста, але тепер це його центр. Садука Ілліч, відомий своєю працею на користь караїмської громади, її гевір (голова), випускник мідраша (караїмської релігійної школи) на початку 1870-х рр. придбав кілька десятин засоленої землі неподалік берега моря. Він не пожалів ані коштів, ані добрих для того, аби ця земля ожила, та насадив на ній різні декоративні дерева, переважно берест, шовковицю й акацію. Занедбана ділянка перетворилася на розкішний і квітучий сад. Його приклад надихнув інших євпаторійців купувати землі поруч, удобрювати їх і розбивати сади, закладати виноградники. Мрія Шакая: довести, що на піщаній землі між Карантином і Мойнакським озером можуть квітнути сади, – стала реальністю.

З легкої руки Садука Ілліча Євпаторія за якийсь час стала містом-садом. Нові райони Євпаторії різко контрастували зі старими кварталами, де зелені майже не було. Свій сад Шакай згодом подарував місту. Протягом тривалого часу він залишався єдиним відкритим для публіки місцем відпочинку; там легко дихалося свіжим повітрям, тож сад став улюбленою локацією для проведення різних урочистостей та свят. Садука Ілліч Шакай брав участь у багатьох добродійних проектах, кілька разів обирався гласним міської думи, був нагороджений трьома золотими медалями. На честь фундатора сад та вулицю поруч було названо його ім'ям. У радянський час Шакаївську вулицю було перейменовано на ву-



Поштівка із зображенням готелю «Бо-Ріваж»



Відкриття пам'ятного знаку на честь Садука Ілліча Шакая, 2010 р.

лицю Белінського. Садука Ілліч Шакай помер у 1895 р., його було поховано в заснованому ним саду і встановлено величний пам'ятник з чорного мармуру. В 1905 р. частину саду зайняв перший у місті санаторій – Приморський. Нині Шакаївський сад – парк військового санаторію на вул. Леніна.

У радянські часи пам'ятник Шакаю прибрати, а постамент віддали іншому Іллічу – використали під бюст Леніна. Війну цей бюст не пережив, а у повоєнний час було знищено й постамент. Але справедливість було відновлено. 16 квітня 2010 р. у колишньому саду Шакая на його честь встановили пам'ятний знак, у відкритті якого взяли участь представники караїмської громади. Але сад залишився з іменем того Ілліча, який не має стосунку ані до Євпаторії, ані до караїмів.

Садука Ілліч був не єдиним представником цієї родини, хто сприяв благоустрою рідного мі-

ста. Аарон Мойсейович Шакай, євпаторійський купець, відомий нащадкам завдяки чудовій пам'ятці архітектури, одній із найцікавіших будівель Євпаторії, нинішня адреса якої – вулиця Революції, 41. Будинок був зведений наприкінці XIX ст. Його архітектор, на жаль, невідомий, а от фасад прикрашений монограмою АШ – за ім'ям власника. Цей будинок Аарон Шакай здавав у оренду. Одним з його орендарів був З'єднаний банк. Тут-таки жив і керівник відділення цього банку, гласний міської думи А. П. Худокормов. Бурхливого 1917 р. в будинку Шакая розташовувалася редакція газети «Голос Євпаторії», а в 1920-х рр. – прикордонний відділ ОГПУ.

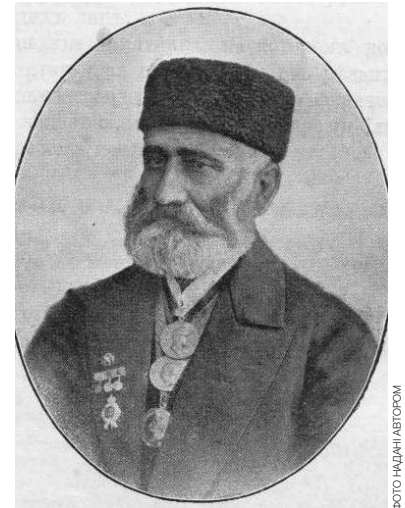
Будинок нагадує й про зв'язок Криму з українською культурою: в 1891 р. у ньому мешкала Леся Українка. Про це повідомляє мармурова меморіальна дошка, встановлена в 1952 р.

Однак подальша доля цього будинку викликає занепокоєння. З 1960-х рр. і до недавнього часу там розташовувався міський суд. У 2010 р. міська рада Євпаторії передала будинок в оренду Харківському національному університету внутрішніх справ. Планувалося, що тут буде філія цього навчального закладу, в будівлі вчитимуться курсанти. Але настав 2014 р., і нині будівлю кинуто напризволяще, там знайшли прихисток маргінали, на другому поверсі не так давно сталася пожежа. Не виключено, що будинок Аарона Шакая готують до знесення, а ділянку під ним – під забудову.

На жаль, така ж доля може спіткати й іншу визначну споруду Євпаторії, розташовану поруч, на вулиці Революції, 45, – певно, найвишуканішу будівлю міста, колишній готель Beau-Rivage («Бо-Ріваж» – «Красивий берег»). Він зведений у стилі раннього декоративного модерну. Архітектор точно не відомий, але краєзнавці переконані, що автор споруди – головний архітектор Євпаторії Адам Людвігович Генріх. Замовником і власником готелю був караїм Йосиф Якович Нейман.

Бо-Ріваж зводився поступово, до складу нової споруди було включено більш старі будинки, а остаточно будівництво закінчено в 1915-1916 рр. Рясний, якщо не надмірний декор, оригінальні віконні рами і балконні ґрати, фронтони, прикрашені скульптурними зображеннями жіночих голів, каміни всередині – тут все мало виглядати розкішно, свідчити про респектабельність і комфорт. На першому поверсі була цукерня. Але епоха стрімко змінювалася. Ще в 1916 р. міський голова Семен Езрович Дуван тут пригощав чаєм імператора Миколу II разом із його оточенням, а вже за два роки, в лихі часи громадянської війни, власника споруди вбили, і в ній розташовувався військово-революційний комітет та Євпаторійська рада робітничих, солдатських і селянських депутатів. А надалі – цього тільки там не було: відділення Держбанку СРСР, трудовий колектив шаповалів, промислове товариство кравців «Відповідальна праця», правління й контора євпаторійського товариства споживачів «Робітник». Після 1945 року – Кримський обласний технікум фізичної культури, школа робітничої молоді, торгово-кулінарне училище й, нарешті, в пізній радянський і пострадянський час колишній готель «Бо-Ріваж» був пансіонатом «Орбіта». Та нове лихоліття, що розпочалося в 2014 р., не віщує пам'ятці нічого

У радянські часи пам'ятник Шакаю прибрати, а постамент віддали іншому Іллічу – використали під бюст Леніна. Війну цей бюст не пережив, а у повоєнний час було знищено й постамент. Але справедливість було відновлено. 16 квітня 2010 р. у колишньому саду Шакая на його честь встановили пам'ятний знак, у відкритті якого взяли участь представники караїмської громади. Але сад залишився з іменем того Ілліча, який не має стосунку ані до Євпаторії, ані до караїмів.



Садука Ілліч Шакай



Пам'ятник Садуку Шакаю, що не зберігся

доброго. Вона закинута, руйнується й являє собою загрозу для перехожих. Євпаторія нині переживає явно не найкращі часи, але й вони колись минають.

ЩО ЗБУДУВАЛИ КАРАЇМИ ДЛЯ ЄВПАТОРІЇ

КАРАЇМИ



Архітектор Сіма Ісаакович Мінаш

У 1898 р. в Євпаторії трапилася прикра подія: згоріла курортна зала, де відбувалися театральні вистави. Наступного року міська дума виділила на зведення нового театру 80 тисяч карбованців. Та грошей критично не вистачало. Тоді на допомогу прийшов меценат.

Олександр ДЗЮБА

У 1901 р. караїм Мордехай (Марк) Сімович Сарач пожертвував на будівництво театру 25 тисяч карбованців. Він був відомим благодійником, габбаєм караїмської кенаси і гласним міської думи, неодноразово обирався головою Євпаторійського сирітського суду. Але одне діло меценати, й зовсім інше – бюрократи; виділення земельної ділянки під театральну споруду загальмувалося десь у коридорах влади. До того ж все одно не вистачало коштів. У 1903 р. Сарач помер, і, здавалося, будівництво театру залишиться нездійсненою мрією. Остаточо заглухнути цій ініціативі не давав член міської управи, а з 1904 р. гласний міської думи й одноплемінник пана Сарача Семен Езрович Дуван. Справа рушила з мертвої точки, коли в 1906 р. його обрали міським головою Євпаторії. Він визначив зручне місце для театру – між старим містом і дачним районом, хоча частина міських депутатів пропонувала звести театр у межах старого міста. Але Дуван мислив на перспективу. Цим кроком визначалася й логіка подальшого розвитку міського центру в західному напрямку.

Вже наступного року Дуван придбав для міста десять десятин казенної землі. Тут були спроектвані майбутні міські кварта-

ли з ділянками, призначеними для будівництва дач. Цю територію почали продавати приватним особам під забудову, й таким чином збирали необхідну суму грошей для зведення театру. Було оголошено конкурс на кращий архітектурний проект, і 4 травня 1907 року було презентовано три проекти театру. І тут почалися муки вибору, адже всі три проекти були цікаві й варті втілення. Автором одного з них був міський архітектор Євпаторії Адам Людвігович Генріх, другого – художник архітектури Павло Якович Сеферов, а третього – цивільний інженер Сіма Ісаакович Мінаш. Незважаючи на те, що останній був також караїмом, отже, одноплемінником міського голови, Дуван вирішив зробити вибір за порадами видатних архітекторів того часу й написав їм листи. Один лист був адресований Миколі Петровичу Краснову, головному архітектору Ялти й автору знаменитого Лівадійського палацу, а другий – головному архітектору Одеси Олександрові Осиповичу Бернардацци.

Та сталася прикрість – жоден з них не зміг прийняти запрошення Дувана: Краснов перебував за кордоном, а Бернардацци працював у Фастові. Дувану довелося зробити хід конем: міський голова запросив свого брата, Ісаака Езровича Дувана-Торцова, відомого актора, театрального режисера й антрепренера, а також усіх трьох конкурсантів. Крок був сміливим і не позбавленим логіки, адже про переваги театральних проектів мав судити той, хто буде користуватися новою будівлею, а обстоювати їх – самі автори.

Результат обговорення був таким: проект Мінаша відхилили як занадто масштабний та дорогий, а Генріх і Сеферов вирішили об'єднати свої зусилля для створення спільного проекту. Цікаво, що архітектор Генріх був прихильником стилю модерн, у той час як Сеферов був прибічником класицизму. Саме цей стиль і переважає у зовнішньому вигляді театру, водночас у ньому відчутні й модерністські мотиви.

3 серпня 1903 р. міська дума ухвалила рішення звести театр на запропонованому Дуваном місці. Театр має триярусну залу на 630 місць, гримерні кімнати, майстерню для театральних художників, підсобні приміщення, буфет.

Міська дума виділила на втілення проекту в життя 150 тисяч рублів, до того ж були задіяні кошти із заповіту Сарача (на розвиток рідного міста Мордехай Сімович заповів загалом 60 тисяч рублів золотом).



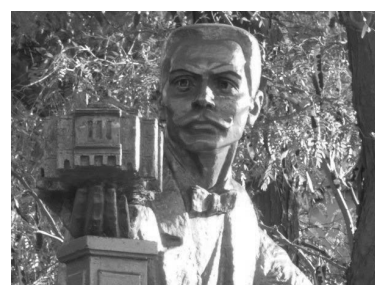
Міська бібліотека в Євпаторії



Міський театр у Євпаторії



Меморіальна дошка на честь М. С. Сарача



Пам'ятник Семену Езровичу Дувану поруч із театром у Євпаторії

Театр було відкрито 20 квітня 1910 р. Першою виставою, показаною на його сцені, була опера Михайла Глінки «Життя за царя».

В євпаторійському театрі виступали у різний час такі відомі майстри сцени, як Федір Шаляпін, Леонід Собінов, Євген Вахтангов, Антоніна Нежданова, Ольга Кніппер-Чехова, Надія Обухова, Анатолій Солов'яненко, Вергіліус Норейка, та чимало інших видатних артистів.

У 2010 р. нащадки встановили на будівлі театру меморіальну дошку в пам'ять про М. С. Сарача. Але театр був не єдиною спорудою, зведеною на кошти, заповідані цим благодійником. На кошти Мордехай Сарача в 1911 р. було зведено й Пушкінську аудиторію на Гім-

У 2010 р. нащадки встановили на будівлі театру меморіальну дошку в пам'ять про М. С. Сарача. Але театр був не єдиною спорудою, зведеною на кошти, заповідані цим благодійником. На кошти Мордехай Сарача в 1911 р. було зведено й Пушкінську аудиторію на Гімназійній площі, проект якої виконав той же Адам Генріх. Вона призначалася для читання лекцій на теми культури й мистецтва. З 1917 р. у цій будівлі містилася профспілка друкарів, а також відбувалися засідання Євпаторійської ради робітничих, солдатських та селянських депутатів, тут розташовувалася виконком і канцелярія ради. Згодом будівлю використовували як гарнізонний будинок офіцерів. Вона збереглася до нашого часу.

інших мешканців міста, які почали вкладати власні кошти на купівлю книжок для публічної бібліотеки. Наприклад, Павло Сеферов, окрім того, що не взяв грошей за проект будівлі й нагляд за роботою будівельників, ще й пожертвував бібліотеці тисячу карбованців та сто томів творів письменників-класиків. Колишній вчитель С. Ф. Федоров презентував 252 томи вартісних книг. Його енциклопедичний словник Брокгауза й Ефрона перебуває в бібліотеці й донині. Власні кошти внесли також лікар і громадський діяч Берах'я бен Еліягу (Борис Ілліч) Казас, садовод Еліягу бен Берах'я Шишман, М. І. Шаргородський, А. І. Васильєв, С. Ф. Федорович.

Оскільки караїми Євпаторії відіграли ключову роль у заснуванні бібліотеки, надавши як ідею, так і кошти на її втілення, одним з головних завдань було зібрання в її стінах потужного фонду караїмики, з книг якого можна було б дізнатися про минуле й сьогодення караїмського народу.

Бібліотеку урочисто відкрили й освятили 14 липня 1916 р. Цю подію не судилося побачити Павлу Сеферову. Павло Якович, точніше Богос Акович, Сеферов пішов з життя на два роки раніше. Нащадки вшанували його пам'ять меморіальною дошкою, відкритою в 2012 р. на будинку, в якому мешкав архітектор. А міська бібліотека швидко стала центром культури Євпаторії; там не лише беруть почитати книжки, а й влаштовують численні літературні й музичні імпрези, в її стінах гуртуються любителі красного письменства, діють літературні студії. Дітище Семена Дувана й Павла Сеферова служить євпаторійцям уже більше століття.



ПЕРШІ ЗАХОДИ П. ВРАНГЕЛЯ

ЯК ЦЕ БУЛО...

Не можна не погодитися з думкою братів Зарубіних про те, що П. Врангель був єдиним із вождів Білого руху, який мав чітку програму дій на найближче майбутнє, причому програму розгорнуту¹. Він усвідомлював помилковість і прямолінійність курсу, який впроваджував його попередник, а тому намагався виправити найодіозніші помилки.

Тетяна БИКОВА,
к.і.н., науковий співробітник Інституту історії України НАН України

Як відомо, А. Денікін, захоплюючись ідеєю про «єдину та неподільну Росію», відштовхнувши від себе всі неросійські народи, зокрема й мусульманські. Перед Врангелем постало питання, як поставитися до кримських татар. Виступаючи на засіданні уряду 9 квітня, він повідомив, що політику Денікіна, який під гаслом єдиної Росії провадив непримиренну боротьбу з усіма народами Російської держави, вважає помилковою і буде намагатися об'єднати всі антибільшовицькі сили².

П. Врангель провів реорганізацію війська, віддав під суд найбільш злісних порушників порядку. Як свідчив учасник подій Н. Савич, «у Криму не було ні погромів, ні грабунків з боку військових частин, які регулярно отримували своє постачання і не були змушені займатися самозабезпеченням, що становило одне з найбільших лих 1919 року»³.

Навесні 1920 р. під керівництвом Врангеля вже була боездатна армія. Війська були зведені у чотири корпуси: перший армійський під командуванням генерала О. Кутепова в складі Корніловської, Марковської, Алексєєвської та Дроздовської



П. Врангель у Криму

піхотних дивізій; другий армійський – генерала Я. Слащова в складі 13-ої і 34-ої піхотних дивізій та окремої кавалерійської Терсько-Астраханської козачої бригади; Донський корпус генерала Ф. Абрамова в складі 1-ої, 2-ої і 3-ої Донських дивізій зі зведеним корпусом генерала П. Писарева у складі 1-ої і 3-ої Кубанських та Чеченської дивізій. Згодом було сформовано кінний корпус, що складався з двох дивізій під командуванням генерала Бабієва. Крім того, у розпорядженні Врангеля перебувала повітряна ескадрилья під командуванням генерала Ткачова і залишки Чорноморського флоту під командуванням віце-адмірала М. Сабліна (лінкор «Воля», три крейсери, 9 міноносців та дрібні судна)⁴. До літа 1920 р. загальна чисельність військ Врангеля (згідно з різними відомостями) доходила від 25 до 50 тис. солдатів та офіцерів⁵. Але кадрових добровольців у складі Добровольчої армії було мало. Близько 80% солдатського складу було поповнено за рахунок полонених червоноармійців⁶. Держави Антанти та США визнали Врангеля керівником уряду, встановили з ним дипломатичні відносини і почали постачання зброї, боєприпасів, військової техніки.

В одному з перших інтерв'ю представникам преси 9 квітня 1920 р. Врангель розкритикував політику його попередника, заявивши, що «стратегія була принесена в жертву політиці, а політика нікуди не годилася».



Барон Петро Врангель

Він заявив: «Замість того, щоб об'єднати всі сили, які поставили собі за мету боротьбу з більшовиками і комуністами, учасники Добровольчої армії билися і з більшовиками, і з українцями, і з Грузією та Азербайджаном, і лише трохи не вистачило, щоб почати битися з козаками, які склали половину нашої армії»⁷.

На відміну від усталеного правила білих не визначати наперед, яким буде майбутній державний устрій країни, П. Врангель відстоював ідею «тактичного федералізму». На його думку, прямолінійність А. Денікіна призвела до того, що гасло «єдина і неподільна Росія» мало наслідком роз'єднання антибільшовицьких сил. «Широка автономія», за

П. Врангелем, мала бути наслідком вільно укладеного договору на основі спільності економічних інтересів⁸. Ба більше, 20 вересня 1920 р. під час зустрічі з українською делегацією він заявив, що в основі його політики лежить федералізм⁹. Декларування цього важливого гасла мало розширювати коло потенційних прибічників режиму П. Врангеля серед інших народностей.

Невдачі, з якими постійно стикався А. Денікін у боротьбі з українським селянським рухом, спонукали П. Врангеля одразу визначити своє ставлення до нього. 13 червня головнокомандувач ЗСПР видав наказ, в якому вимагав від своїх командирів «рахуватися з повстанськими загонами Махна»¹⁰. Врангель сподівався таким чином схилити Нестора Махна до співпраці на основі боротьби за інтереси народу проти «комуни». Він підкреслював: «Нам по дорозі з цими російськими людьми, які, як і ми, чесно прагнуть повалити купку насильників-більшовиків, що обманом захопили владу»¹¹.

Позиція П. Врангеля щодо українського національного руху також різко відрізнялася від поглядів А. Денікіна. Вона була продемонстрована у виданій 25 серпня «Відозві Головнокомандувача до українців». Вона відрізнялася від денікінської відозви «До населення Малої Росії». П. Врангель не став звинувачувати український національний рух у «зрадництві» та «розколюванні», натомість наполягав на спільності завдань обох рухів: боротьбі «за щастя, свободу і велич Батьківщини» проти ворогів. На відміну від офіційного вжитку назви «Малоросія» щодо української території, яку використовував А. Денікін, П. Врангель користувався назвою «Україна». Він визнав право українського уряду боротися за «рідну Україну» і не протиставляв її «єдиній Росії»¹².

Але С. Петлюра, орієнтуючись на Польщу, не бажав мати з верховним правителем жодних справ. Майже так само чинив й

В одному з перших інтерв'ю представникам преси 9 квітня 1920 р. Врангель розкритикував політику його попередника, заявивши, що «стратегія була принесена в жертву політиці, а політика нікуди не годилася». Він заявив: «Замість того, щоб об'єднати всі сили, які поставили собі за мету боротьбу з більшовиками і комуністами, учасники Добровольчої армії билися і з більшовиками, і з українцями, і з Грузією та Азербайджаном, і лише трохи не вистачило, щоб почати битися з козаками, які склали половину нашої армії».

Н. Махно, який кілька разів розстрілював надісланих Врангелем «парламентерів».

1. Зарубин А.Г., Зарубин В.Г. Без победителей. Из истории гражданской войны в Крыму. – Симферополь, 2008. – С. 586.
2. Исхаков С.М. Мусульманская политика П.Н. Врангеля // Крым. Врангель. 1920 год / Сост. С.М. Исхаков. – М., 2006. – С. 185.
3. Цит. за кн.: Зарубин А.Г., Зарубин В.Г. Без победителей. Из истории гражданской войны в Крыму. – С. 589.
4. Зарубин А.Г., Зарубин В.Г. Без победителей. Из истории гражданской войны в Крыму. – С. 605-606.
5. Надинский П.Н. Очерки по истории Крыма. – Ч. 2. – Симферополь, 1957. – Ч. 2. – С. 225.
6. Валентинов А.А. Крымская эпопея // Деникин – Юденич – Врангель (Сборник мемуаров) / Под ред. С.А. Алексеева. – М.-Л., 1927. – С. 369.
7. Врангель П.Н. Воспоминания. Южный фронт (ноябрь 1916 г. – ноябрь 1920 г.). – Т. 2. – М., 1991. – С. 73-74.
8. Там само. – С. 259.
9. Копиленко О.Л. Автономна Республіка Крим: проблеми правового статусу. – К., 2002. – С. 58.
10. Волковинський В. Нестор Махно. Легенди і реальність. – К., 1994. – С. 181.
11. Цит. за кн.: Крупина В.О. Білий рух в Україні (1917-1920 рр.). – Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., Інститут історії України НАН України, 2005. – С. 153-154.
12. Там само. – С. 156.

У НАСТУПНОМУ ЧИСЛІ «КРИМСЬКОЇ СВІТЛИЦІ»

МЗС РФ СВІДОМО ВВОДИТЬ В ОМАНУ РОСІЯН ТА МІЖНАРОДНЕ СПІВТОВАРИСТВО



Російське Міністерство закордонних справ разом з Московським державним інститутом міжнародних відносин (МДІМО) опублікувало збірник матеріалів «Право кримчан на самовизначення: передумови та еволюція "кримської весни"», де намаглося нав'язати російському та іноземному читачеві наратив, що начебто окупації Криму російськими військами не було, а відбулося «вільне» волевиявлення кримчан щодо приєднання до Росії. У наступному номері нашої газети давайте детально розглянемо матеріали збірника, який претендує на аналітику та об'єктивність, а насправді є ідейним прикриттям російського військового вторгнення на територію незалежної держави – України.

ГАЗЕТА «КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ»

Всеукраїнська літературно-художня і публіцистична газета Свідцтво про державну реєстрацію КВ № 23715-13555P від 06.02.2019 р.
Засновники
Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка
Громадська організація "Кримський центр ділового та культурного співробітництва "Український дім"

Видавець
ТОВ "Видавничий дім "Українська культура"
Юридична адреса
Видавця:
03040, м. Київ,
вул. Васильківська, 1
Директор
Євген БУКЕТ
Головний редактор
Андрій ЩЕКУН
Дизайн та верстка
В'ячеслав ЮРЧЕНКО

Надруковано:
ФОП Хісамдінов А. Ю.
Редакція не завжди поділяє думки авторів публікацій, відповідальність за достовірність фактів несуть автори. Рукописи не рецензуються і не повертаються. Редакція залишає за собою право скорочувати публікації і виправляти мову. Зміст газети поширюється на умовах ліцензії CC BY 3.0, якщо відсутні інші вказівки.

Передплата на газету
Передплатна ціна на 2021 р.:
на 6 місяців - 224,64 грн;
на рік - 449,28 грн.

У передплатній ціні враховано вартість доставки до вашої поштової скриньки і вартість оформлення абонементу.

Передплатний індекс
90269
Наклад 1000 прим.
Ціна договірна

